

Występowanie czapli białej *Egretta alba*, czapli siwej *Ardea cinerea* i bielika *Haliaeetus albicilla* w okresie jesiennym w Wielkopolsce

Przemysław Wylegała, †Marcin Antczak, Paweł Szymański, Mariusz Blank, Sebastian Kaczorowski, Bartosz Krąkowski, Paweł Sieracki, Daniel Cierplikowski, Szymon Kaczmarek, Wiesław Bagiński, Sławomir Mielczarek, Jacek Wyrwał

Abstrakt. Celem niniejszej pracy jest oszacowanie liczebności czapli białej *Egretta alba*, czapli siwej *Ardea cinerea* i bielika *Haliaeetus albicilla* w okresie jesiennym w Wielkopolsce (35 800 km²) oraz ocena znaczenia tego regionu dla wymienionych gatunków w skali kraju. Kontrole przeprowadzono w dniach 25–27.10.2013. Skontrolowano łącznie 73 obiekty, w tym 55 kompleksów stawów rybnych, 8 zbiorników retencyjnych, 4 fragmenty dolin rzecznych z rozlewiskami i skupiskami torfianek, 3 żwirownie, 2 jeziora i 1 zbiornik w odkrywcze kopalni. Czapłę białą stwierdzono na 52% stanowisk w łącznej liczbie 1273–1307 os. Najliczniejsza była w dolinie Noteci (521 os.). Czapłę siwą obserwowano na 70% stanowisk w łącznej liczbie 1550–1620 os., w tym 550–577 os. w dolinie Noteci. Bielika stwierdzono na 32% stanowisk – łącznie odnotowano 106–112 os., w tym 65–71 os. w dolinie Noteci. Uzyskane wyniki wskazują, że Wielkopolska pełni ważną rolę w skali Polski dla obu gatunków czapli i bielika. W przypadku czapli białej jest to około 30% populacji występującej na terenie kraju w okresie jesiennym.

The occurrence of the Great Egret *Egretta alba*, Grey Heron *Ardea cinerea* and White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* during the autumn period in Wielkopolska. Abstract. The aim of this article is to assess the numbers of the Great Egret *Egretta alba*, Grey Heron *Ardea cinerea* and White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* during the autumn period in Wielkopolska (35,800 km²) as well as to determine the importance of this region for these species in the country. The counts have been conducted from 25 to 27 October 2013 in 73 locations, including: 55 fish pond groups, 8 reservoirs, 4 river valleys with floodplains and water-filled peat holes, 3 gravel pits, 2 lakes and a body of water in an opencast mine. The Great Egret was registered in 52% of the localities with a total of 1,273-1,307 individuals. It was most numerous in the Noteć River valley (521 ind.). The Grey Heron was noted in 70% of the localities with a total of 1,550-1,620 ind., including 550-577 ind. in the Noteć River valley. The White-tailed Eagle was recorded in 32% of the localities with a total of 106-112 ind., including 65-71 ind. in the Noteć River valley. The collected data indicate that Wielkopolska plays an important role for these three species in Poland. Approximately 30% of Great Egrets occurring in the country during autumn are found in this region.

Czapla biała *Egretta alba* jest w Polsce gatunkiem bardzo nielicznie lęgowym. Pierwsze lęgi 3 par odnotowano w roku 1997 w dolinie Biebrzy (Tomiałoć & Stawarczyk 2003). W ostatnich latach liczba kolonii lęgowych i ich wielkość systematycznie rośnie. W roku 2012 istniały już co najmniej 4 kolonie z łączną liczbą 157 par, choć są to dane najprawdopodobniej niepełne (Komisja Faunistyczna 2013). Wzrost liczebności w Polsce pozostaje w związku z ekspansją i wzrostem liczebności populacji lęgowej w innych krajach europejskich (Ławicki 2014). Stan populacji europejskiej w latach 1990. oceniono na 3 500 par (Hagemeijer & Blair 1997), a w latach 2000. na 11 000–24 000 par (BirdLife International 2004). Szczególnie spektakularny wzrost nastąpił na Białorusi, gdzie w latach 1990. stan populacji oceniono na 10–30 par, a w roku 2011 już na 1 000–2 000 par (Ławicki 2014).

W okresie migracji czapla biała zaczęła pojawiać się w Polsce częściej w latach 1970., a od lat 1990. zaczęła być gatunkiem regularnie przelotnym, zwłaszcza w okresie jesiennym (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Od początku lat 2000. obserwuje się gwałtowny wzrost liczebności ptaków i wielkości stad, zwłaszcza w kompleksach stawów rybnych, na zbiornikach zaporowych i w niektórych dolinach rzecznych, np. w ujściu Warty (Ławicki & Lenkiewicz 2011). Do chwili obecnej brak jest precyzyjnych ogólnopolskich danych o niełęgowej populacji tego gatunku, choć szacunkowe dane z października roku 2010 wskazują, że wielkość ta może wynosić nawet 4 500 os. (Ławicki & Lenkiewicz 2011). Także w Wielkopolsce gatunek ten stał się ptakiem powszechnie spotykanym. Wiosną czaple białe najliczniej występują w zalewowych dolinach Warty i Noteci, a w okresie jesiennym głównie na stawach rybnych i zbiornikach zaporowych (np. Wylegała et al. 2010, www.wko.eko.org.pl). Do tej pory najwięcej danych o występowaniu czapli białej pochodziło z Doliny Środkowej Noteci, gdzie jej liczebność w latach 2009–2010, w szczycie migracji jesienniej, oszacowano na 450 os., z największą koncentracją liczącą 273 os. na stawach Ostrówek (Wylegała et al. 2010).

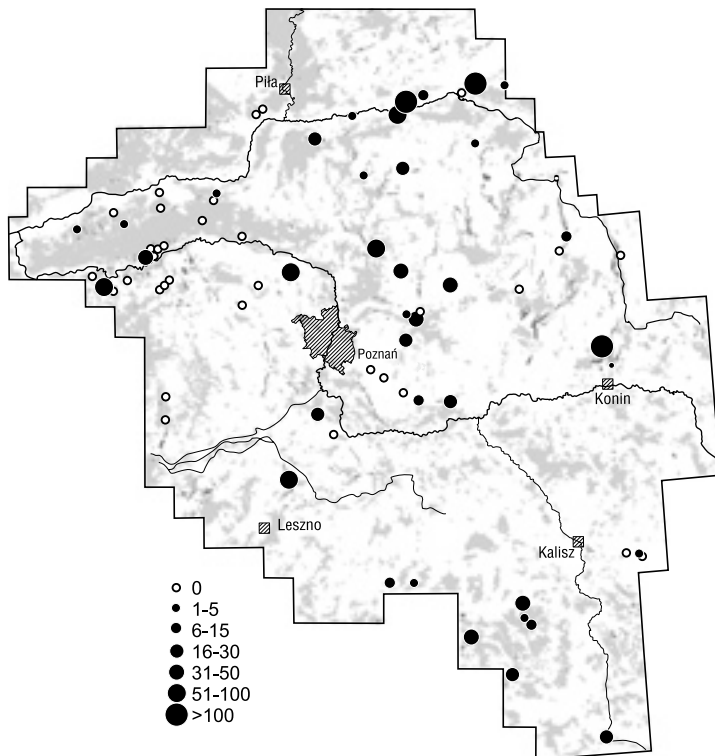
W przypadku czapli siwej *Ardea cinerea* i bielika *Haliaeetus albicilla* również brak jest współczesnych danych o ich liczebności w okresie pozalęgowym zarówno w skali kraju, jak i regionu. Istnieją jednak informacje o stanie populacji lęgowej tych gatunków. Liczebność czapli siwej w Polsce oszacowano na 9 000–10 000 par (Sikora et al. 2007), a w Wielkopolsce na ok. 1 650 par (Wylegała et al. 2011). Analogicznie populacja lęgowa bielika szacowana jest na 1 500 par (Chodkiewicz et al. 2013) i około 70–80 par (www.koo.org.pl). Najpełniejsze dane dotyczące liczebności obu gatunków w okresie jesiennym w granicach Wielkopolski pochodzą z listopada roku 2007 kiedy to skontrolowano 168 obiektów (ZBiEP UAM, dane niepubl.). Celem niniejszej pracy jest próba oceny liczebności obu gatunków czapli i bielika jesienią w roku 2013 w Wielkopolskim Regionie Ornitologicznym, wskazanie najważniejszych miejsc koncentracji oraz określenie znaczenia regionu dla populacji tych gatunków w skali Polski.

Materiał i metody

Inwentaryzacją objęto całą Wielkopolskę (35 800 km²). Badania terenowe poprzedzone zostały pracami kameralnymi polegającymi na wyborze zbiorników przeznaczonych do skontrolowania. Wytypowano je głównie na podstawie danych literaturowych oraz danych zawartych w Wielkopolskiej Kartotece Ornitologicznej (www.wko.eko.org.pl). Dokonano także analizy zdjęć satelitarnych regionu (w aplikacji Google Earth), na których lokalizowano niewielkie kompleksy stawów rybnych i innych zbiorników, na których potencjalnie mogły gromadzić się czaple i bieliki. W ten sposób wytypowano 65 stanowisk. Ostatecznie skontrolowano jednak więcej obiektów – w sumie 74, w tym 55 kompleksów stawów rybnych, 8 zbiorników retencyjnych (w tym podpiętrzone Jez. Pakoskie), 4 fragmenty dolin rzecznych z rozlewiskami i skupiskami torfianek, 4 żwirownie, 2 jeziora i 1 zbiornik w odkrywczej kopalni. Kontrole prowadzono w dniach 25–27.10.2013. W 5 przypadkach wykonano je 2–3 dni przed lub po wyznaczonym terminie. Podczas kontroli notowano obecność trzech wspomnianych gatunków. W przypadku bielika starano się określić także wiek obserwowanych osobników, z podziałem na ptaki dorosłe i młodociane (w 1–3 kalendarzowym roku życia). Większość kontroli wykonywano w godzinach rannych i przedpołudniowych. Ze względu na możliwość przemieszczania się ptaków między stanowiskami (zwłaszcza położonymi bardzo blisko siebie), w niektórych przypadkach synchronizowano liczenia by odbywały się one w tym samym czasie – dotyczyło to zwłaszcza stawów rybnych w dolinie Noteci.

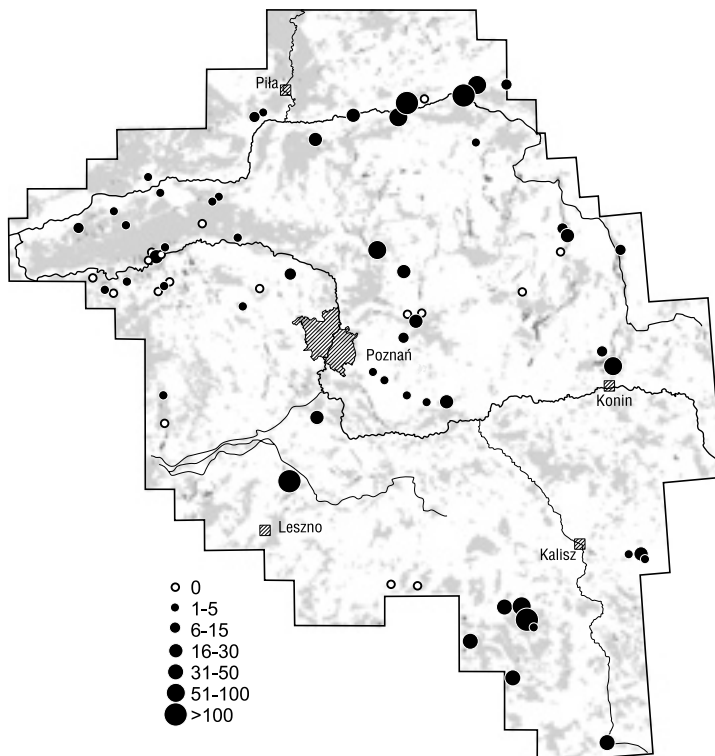
Wyniki

Czapla biała *Egretta alba*. Stwierdzona na 38 stanowiskach (52% ogólnej liczby stanowisk), w łącznej liczbie 1 273–1 307 os. Średnia liczebność na jednym stanowisku wynosiła 34 os.,

Ryc. 1. Liczebność i rozmieszczenie czapli białej *Egretta alba* (górny panel) i czapli siwej *Ardea cinerea* (dolny panel) w Wielkopolsce w październiku roku 2013

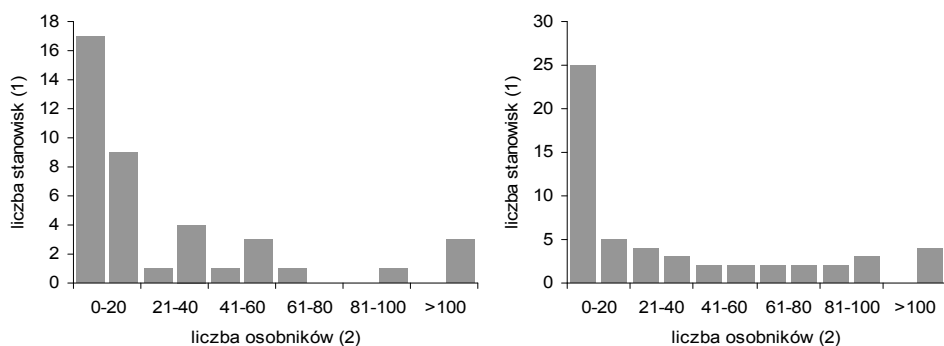
Fig. 1. Abundance and distribution of the Great Egret *Egretta alba* (top) and Grey Heron *Ardea cinerea* (bottom) in Wielkopolska in October 2013

mediana 16 os. (zakres 1–290 os.). Czapla biała najliczniej występowała w kompleksach stawów w Dolinie Środkowej Noteci, gdzie na 7 stanowiskach policzono 521 os., w tym 290 os. na stawach Ostrówek i 161 os. na stawach Ślesin. Poza doliną Noteci skupienie żerowiskowe liczące powyżej 100 os. obserwowano także w nieczynnej odkrywce Pątnów (107 os.). Najwięcej czapli białych stwierdzono na stawach rybnych (1011–1045 os., 79,6%). W mniejszej liczbie występowały one na zbiornikach retencyjnych i w odkrywce pokopalnianej (po 107 os., po 8,3%), w żwirowniach (33 os., 2,6%) i dolinach rzecznych (15 os., 1,3%). Rozkład wielkości stwierdzonych zgrupowań czapli białej był silnie prawoskośny, z dominacją stad liczących do 20 os. (ryc. 2).

Czapla siwa *Ardea cinerea*. Stwierdzona na 51 stanowiskach (70% ogólnej liczby skontrolowanych stanowisk) w łącznej liczbie 1550–1620 os. Średnia liczebność na jednym stanowisku wynosiła 32 os., mediana 12 os. (zakres 1–195 os.) Najliczniejsza była w kompleksach stawów w Dolinie Środkowej Noteci, gdzie na 7 stanowiskach policzono 550–577 os., w tym 191 os. na stawach Ostrówek i 171 os. na stawach Występ. Poza doliną Noteci skupienie żerowiskowe liczące powyżej 100 os. obserwowano również na Stawach Dębica (110 os.) i na zb. Wonieść (101 os.). Najwięcej czapli siwych stwierdzono na stawach rybnych (1335–1441 os., 87,6%). W mniejszej liczbie występowały na zbiornikach retencyjnych (129 os., 10,0%), w żwirowniach (29–30 os., 2,3%), w odkrywce pokopalnianej (9 os., 0,7%) i dolinach rzecznych (7 os., 0,5%). Rozkład wielkości stwierdzonych zgrupowań czapli siwej był silnie prawoskośny, z dominacją stad liczących do 10 os. (ryc. 2).

Bielik *Haliaeetus albicilla*. Stwierdzony na 23 stanowiskach (31% skontrolowanych stanowisk) w łącznej liczbie 106–112 os. Najliczniejszy był w kompleksach stawów w Dolinie Środkowej Noteci, gdzie na 7 stanowiskach policzono łącznie 65–71 os., w tym 50–56 os. na stawach Ostrówek. Poza doliną Noteci spotykano z reguły po 1–2 os. i jedynie na stawach Rybin w południowej Wielkopolsce widziano 10 os. Wśród 56 os. o określonym wieku znajdowało się 29 ptaków dorosłych i 27 w szacie immaturalnej (w 1–3 kalendarzowym roku życia).

Ryc. 2. Rozkład wielkości zgrupowań czapli białej *Egretta alba* (N=38) (lewy panel) i czapli siwej *Ardea cinerea* (N=51) (prawy panel) w Wielkopolsce w październiku roku 2013

Fig. 3. Distribution of aggregation sizes of the Great Egret *Egretta alba* (N=38) (left) and the Grey Heron *Ardea cinerea* (N=51) (right) in Wielkopolska in October 2013. (1) - number of locations, (2) - number of individuals

Dyskusja

Zebrane dane ilustrują postępujący proces wzrostu liczebności czapli białej w Polsce. Oszacowana liczebność tej czapli w Polsce w okresie jesiennym w latach 1998 i 2000

Fot. 1. Jesienią na stawach rybnych czaple białe *Egretta alba* są często liczniejsze niż czaple siwe *Ardea cinerea* (© Antoni Kasprzak) – Great Egrets *Egretta alba* are often more numerous than Grey Herons *Ardea cinerea* on fish ponds in autumn.

wynosiła odpowiednio ponad 200 os. i ok. 300–400 os. (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W roku 2010 w Polsce występowało już prawdopodobnie co najmniej 4500 os. (Ławicki & Lenkiewicz 2011). Dane uzyskane w październiku roku 2013 wskazują, że liczebność czapli białej w Polsce była jeszcze wyższa i prawdopodobnie znacznie przekraczała 5000 os. Tylko na Śląsku jej liczebność mogła przekroczyć 3000 os. (W. Lenkiewicz, inf. listowna).

W Wielkopolsce w latach 1981–1996 czaple białe odnotowano 120 razy, stwierdzając zaledwie 230 ptaków, a największą koncentracją było 10 os. widzianych 11.08.1996 na Stawach Przygodzickich (Bednorz et al. 2000). W latach 2000–2013 w Wielkopolskiej Kartotece Regionalnej zdeponowano już 547 obserwacji czapli białej, a łączna liczebność obserwowanych ptaków wyniosła aż 10 732 os., co potwierdza postępujący wzrost częstości stwierdzeń gatunku w Wielkopolsce.

Wielkopolska, a zwłaszcza dolina Noteci, stanowi ważny w skali kraju region występowania czapli białej w okresie jesiennej wędrówki. Może się tu gromadzić do ok. 30% populacji krajowej tego gatunku (Ławicki & Lenkiewicz 2011). W przypadku czapli siwej brak jest ogólnopolskich ocen liczebności w okresie pozalęgowym. Z istniejących danych wynika jednak, że także w przypadku tego gatunku czapli Wielkopolska stanowi istotne miejsce przebywania w okresie migracji jesiennej (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Ławicki & Lenkiewicz 2011).

Zebrane dane potwierdzają duże znaczenie doliny Noteci dla nielegowej populacji bielika. W latach 2003–2009 nad środkową Notecią jego liczebność w okresie jesiennym oszacowano na 70–75 os., a największa koncentracja na jednym kompleksie stawów wynosiła 37 os. (Wylegała et al. 2010). W roku 2013 stwierdzono na tym terenie 65–71 os., ale rzeczywista liczebność była zapewne wyższa (prawdopodobnie około 75–80 os.), ponieważ część ptaków mogła przebywać w dolinie poza

kompleksami stawów rybnych. Brak jest ogólnopolskich czy nawet regionalnych ocen liczebności bielika w okresie jesiennym (Tomiałojć & Stawarczyk). Coraz więcej danych dotyczących liczebności tego gatunku w okresie połęgowym, zwłaszcza w OSO Natura 2000 wskazuje, że najwyższą liczebność bieliki osiąga w okresie zimowym, zwłaszcza w dolinach dużych rzek oraz na Zalewie Szczecińskim (np. Mizera 2004, Ławicki & Guentzel 2012). W okresie jesiennym bieliki koncentrują się w rejonie dużych kompleksów stawów rybnych, na których prowadzi się wówczas odłowy ryb. W zachodniej Polsce do największych koncentracji dochodzi wówczas na Stawach Milickich w dolinie Baryczy, gdzie obserwowano do ok. 300 os. (A. Mrugasiewicz, inf. listowna) i w dolinie Noteci (niniejsza praca).

Uzyskanych danych dotyczących liczebności analizowanych w niniejszej pracy gatunków, zwłaszcza w przypadku bielika, nie można traktować jako wartości całkowitych/absolutnych. Z pewnością jednak skontrolowane obiekty gromadziły większość populacji tych ptaków w regionie – zwłaszcza w przypadku czapli białej. Dane z liczeń ptaków wodnych prowadzonych w Wielkopolsce w listopadzie w latach 2006 i 2007 wskazują, że analizowane 3 gatunki ptaków gromadziły się głównie na stawach rybnych. Przykładowo w roku 2007 skontrolowano 169 obiektów, w tym 108 jezior i 30 kompleksów stawów rybnych. Odnotowano wówczas 1139 os. czapli siwej (w tym 873 na stawach), 172 os. czapli białej (107 na stawach) i 52 bieliki (34 na stawach) (ZBiEP UAM, dane niepub.). Biorąc pod uwagę powierzchnię potencjalnych nieskontrolowanych siedlisk w roku 2013 można oszacować całkowitą liczebność czapli siwej i czapli białej w regionie w okresie jesiennym na odpowiednio 1800–2000 os. i 1400–1500 os. W przypadku bielika, uwzględniając wielkość populacji lęgowej w regionie oraz wyniki zebrane podczas inwentaryzacji w roku 2013, całkowitą liczebność w okresie jesiennym można ocenić na 250–300 os.

Oprócz zespołu autorskiego w liczeniach brały udział także następujące osoby: M. Szajda, J. Pietrowiak, A. Kasprzak, T. Pietrzak, J. Dereziński, G. Walicht, A. Dylak, M. Kaleta, A. Kiszka, T. Kniota, A. Konopka, D. Kujawa, R. Kurowski, A. Lange, A. Lorecki, S. Grochowska, D. Kilon, S. Pawlak, Z. Rosin i P. Tomaszewski. Dziękujemy im za poświęcony czas i szybkie przekazanie wyników inwentaryzacji.

Literatura

- BirdLife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. BirdLife International, Cambridge.
- Hagemeijer, E. J. M., Blair, M. J. (red.). 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: their distribution and abundance. Poyser, London.
- Chodkiewicz T., Neubauer G., Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Ostasiewicz M., Wylegała P., Ławicki Ł., Smyk B., Betleja J., Gaszewski K., Górski A., Grygoruk G., Kajtoch Ł., Kata K., Krogulec J., Lenkiewicz W., Marczakiewicz P., Nowak D., Pietrasz K., Rohde Z., Rubacha S., Stachyra P., Świętochowski P., Tumił T., Urban M., Wieloch M., Woźniak B., Zielińska M., Zieliński P. 2013. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2012–2013. Biul. Monitoringu Przyr. 11: 1–72.
- Komisja Faunistyczna. 2013. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2012. Raport nr 29. *Ornis Pol.* 54: 109–150.
- Ławicki Ł., Guentzel S. (red.). 2012. Ostoje ptaków w Polsce. Inwentaryzacja gatunków niełęgowych w sezonie 2011/2012. ECO-EXPERT, Szczecin.
- Ławicki Ł., Lenkiewicz W. 2011. Czapla biała i czapla siwa. W: Sikora A., Chylarecki P., Meissner W., Neubauer G. (red.). 2011. Monitoring ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek. Poradnik metodyczny. GDOŚ, Warszawa, ss. 103–112.

- Ławicki Ł. 2014. The Great White Egret in Europe: population increase and range expansion since 1980. *British Birds* 107: 8–25.
- Mizera T. 2004. *Haliaeetus albicilla* (L., 1758) – bielik. W: Gromadzki M. (red.). Ptaki (część I). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, ss. 217–221.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Wylegała P., Batycki A., Rudzinek B., Drab K., Blank M., Blank T., Barteczka J., Bagiński W., Kopka A. 2010. Awifauna Doliny Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Ornis Pol.* 51: 44–56.
- Wylegała P., Batycki A., Mizera T. 2011. Liczebność i rozmieszczenie stanowisk czapli siwej *Ardea cinerea* w Wielkopolsce w latach 2006–2010. *Ornis Pol.* 52: 75–85.

Adres do korespondencji:

Przemysław Wylegała

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA

ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań

przemo@salamandra.org.pl